XALQARO BAHOLASH DASTURI ASOSIDA BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING METODIK TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING AMALIYOTDAGI HOLATI

Bayzakova Malika Abdukayumovna, Guliston davlat pedagogika instituti “Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi katta o‘qituvchisi
e-mail: mbayzakova@umail.uz

Annotatsiya. Maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarning PIRLS xalqaro baholash dasturi asosida metodik tayyorgarligini rivojlantirishning mohiyati va mazmuni, pedagogik shart-sharoitlari, vazifalari, texnik ta’minoti shartlari, ta’lim jarayonini xalqaro tadqiqotlar uchun zarur o‘quv axborotlari bilan ta’minlash mexanizmi bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: PIRLS, o‘quvchi, o‘qituvchi, metodik tayyorgarlik, pedagogik shart-sharoitlari, matematik va tabiiy-ilmiy savodxonlik, xalqaro tadqiqotlar;

THE PRACTICAL STATUS OF IMPROVING THE METHODOLOGICAL TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS BASED ON THE INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAM

Abstract. The essence and content of the development of methodological training of future primary school teachers based on the PIRLS international assessment program, pedagogical conditions, tasks, conditions of technical support, the educational process with the necessary educational information for international studies are described in the article. The provisioning mechanism is developed.

Keywords: PIRLS, student, teacher, methodological preparation, pedagogical conditions, mathematical and scientific literacy, international research;

ПРАКТИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА ОСНОВЕ МЕЖДУНАРОДНОЙ ОЦЕНОЧНОЙ ПРОГРАММЫ

Аннотация. В статье описаны сущность и содержание разработки методической подготовки будущих учителей начальной школы на основе программы международной оценки PIRLS, педагогические условия, задачи, условия технического обеспечения, учебный процесс с необходимой образовательной информацией для международного обучения. Описан механизм обеспечения.

Ключевые слова: PIRLS, студент, преподаватель, методическая подготовка, педагогические условия, математическая и естественнонаучная грамотность, международные исследования;

Kirish. Mamlakatimizda ijtimoiy sohaga alohida e’tibor berib borilayotgan bir davrda pedagog kadrlarning, ya’ni boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarning metodik

tayyorgarligini xalqaro baholash dasturlari (PIRLS) asosida takomillashtirish, zamonaviy ta’limni shakllantirish talab etilmoqda.

Shuningdek, bugungi kunda boshlang‘ich ta’lim tizimi oldiga yangicha metodik tayyorgarlikka ega bo‘lgan o‘qituvchilarni tayyorlash vazifasi qo‘yildi. Chunki boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi bolalarning psixologik, fiziologik o‘ziga xosliklarini hisobga olishi, shakllantirish va rivojlantirish tajribasini egallashi lozim. Ma’lumki, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining ta’lim jarayonidagi metodik tayyorgarligini takomillashtirish texnologiyalarini ishlab chiqish ustuvor o‘rin egallaydi. “Buning uchun pedagog kadrlardan, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilaridan zamonaviy talablarga javob beradigan, mustaqil fikrlaydigan, intellektual salohiyat, chuqur bilim, zamonaviy dunyoqarashga va puxta metodik tayyorgarlikka ega shaxs bo‘lish talab etiladi” [1, 13-b.].

Bir qator pedagog olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarida olib borilgan fikr mulohazalarga ko‘ra, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarning metodik tayyorgarlik darajasiga qo‘yiladigan bir qancha asosiy talablar qo‘yilgan. Xususan, P.V.Amosova yuritgan fikr-mulohazalarga ko‘ra: “o‘z kasbining shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatini xis qilish;ilmiy-insonparvar dunyoqarashga ega bo‘la olish; ilmiy bilishning shakl va metodlarini hamda ularning evolutsiyasini bilish, tevarak olamni bilish va uni o‘zlashtirishning turli metodlariga ega bo‘lish;jamiyat taraqqiyotida ilm-fan ahamiyatini tushunish; axborotlarni qidirish, qayta ishlash va foydalanishning innovatsion metodlaridan xaardor bo‘lish, axborot oluvchi uchun ularni moslashtirish va sharhlash qobiliyatiga ega bo‘lish; ilm-fan taraqqiyoti va o‘zgarib borayotgan ijtimoiy amaliyot sharoitida o‘z nuqtai nazarini qayta ko‘rib chiqish, ishlashning innovatsion shakl va metodlarini tanlashga qodir bo‘lish; turli fanlararo bilim sohalarida ishlashga psixologik va metodik tayyorlangan bo‘lish; odam shaxsi rivojlanish davrida o‘ziga xos davr sifatida bolalikning ahamiyatini xis qila olish” [2, 76-b.].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Oliy ta’limda o‘qitish amaliyoti ilmiy metodik adabiyotlarda yoritilgan mavjud an’naviy pedagogik ta’lim tizimida qator muvoffaqiyatlar qo‘lga kiritlgan bo‘lsada, undagi kamchiliklarni ajratib ko‘rsatish mumkin. Bizning fikrimizcha, unda turli darjalilik, mobillik, moslashuvchanlik, uzluksizlik, uzviylik, ko‘pqirralilik yetishmaydi.

N.V.Amosova so‘ngi yillarda oliy va o‘rta maxsus pedagogik o‘quv muassassalari “ko‘p fanlilik” deb nom olgan illatga duchor bo‘lganini qayd etib o‘tadi, bunda talabalar bir vaqtning o‘zida ko‘pincha bir biri bilan yaxshi bog‘lanmagan, ba’zan esa bir birini takrorlovchi o‘n ikkitagacha mustaqil o‘quv fanlarini o‘rganishga to‘gri keladi [2, 89-b.].

Bunday tayyorgarlik amaliyotda shaxsning butun ijodiy saloxiyati yuzaga chiqishini ta’minlamaydi, “chunki talabalar tomonidan turli fanlar bo‘yicha o‘zlashtirilayotgan bilimlar ko‘pincha yaxlit ilmiy manzara xosil qila olmayapti, chunki o‘zaro boglangan emas, balki alorxida elementlar ko‘rinishida taqdim etiladi” [2, 93-b.].

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini metodik tayyorlashning mavjud tizimini boshlang‘ich ta’limda sodir bo‘layotgan innovatsion jarayonlarga mos ravishda isloh qilish, metodik tayyorgarlikni takomillashtirish texnologiyalarini ishlab chiqish lozim.

Tadqiqot metodologiyasi. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarning psixologik pedagogik va metodik tayyorgarlik bo‘yicha ba’zi tadqiqot ishlarida keltirilgan qarashlarni ko‘rib chiqamiz.

Qator tadqiqot ishlarida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlashning psixologik pedagogik asoslari yoritib berilgan: metodik tayyorgarlik jarayonida talabalrining bilish faolligini shakllantirish, ijodiy o‘sishga asos sifatida

hayotda o‘z , pedagogika oliy ta’lim sharoitida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlashning o‘ziga xos xususiyatlari, o‘qituvchilarni boshlang‘ich sinfdagi iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlash faoliyatiga tayyorlash va hokazolar.

Davlat ta’lim standartiga muvofiq boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini metodik tayyorlashga quyidagi talablar qo‘yiladi:

- mutaxassis boshlang‘ich sinf o‘quvchilarni o‘qitish va tarbiyalashda individual differensial yondashuvni tashkil etish metodlariga ega bo‘ladi;
- boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga matematik amallarni bajarish va masalalarni yechish asoslarni o‘rgatish metodlariga ega bo‘ladi;
- boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari tomonidan dastur materiallarini o‘zlashtirish darajalarini belgilash, ularni individual xususiyatlarini aniqlash, o‘quvchilarda mustaqil bilim olish bo‘yicha birlamchi malakalarni shakllantirishni amalga oshira oladi;
- ta’lim va tarbiya bo‘yicha o‘quvchilarning samarali o‘quv foliyati, faolligi, mustaqilligi, bilishga qiziqishni ta’minlovchi optimal metodlarni tanlay oladi;
- o‘quvchilarga individual yondashishni, dars va darsdan tashqari ishlarda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining individual, guruxli va jamoaviy faoliyatini uygunlashtirishni amalga oshira oladi;
- sinov dasturlari va darsliklar mazmunini tahlil qilish, o‘rganilayotgan material mazmuniga o‘zgartirish kiritish, didaktik materiallarni saralash va ishlab chiqishni amalga oshira oladi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini metodik tayyorgarligini rivojlantiruvchi ta’limni amalga oshira olishni ta’minlash maqsadida ularni o‘qitish mazmuni hamda metodlarini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy metodik tadqiqotlar olib borgan pedagog olimlarimiz ishlariga nazar solish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Tahlil va natijalar. O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi vazirligi, Respublika ta’lim markazi hamda UNICEF tashkiloti tomonidan 2021-yil “Umumiy o‘rta ta’limning Milliy o‘quv dasturi” (Matematika) yaratildi. Milliy dasturni yaratishdan asosiy maqsad sifatli ta’lim-tarbiya, ilg‘or tajribaga ega bo‘lgan Milliy va xorijiy yekspertlarni ta’lim mazmunini takomillashtirishga jalb etish va ilg‘or xorijiy tajribalar, xalqaro baholash dasturi talablari va sipralsimon o‘qitish metadologiyasi asosida XXI asr ko‘nikmalarini rivojlantirish nazarda tutilgan. Ilg‘or xorijiy baholash dasturlarida PISA, PIRLS xalqaro baholash dasturlari asos qilib olingan. Milliy o‘quv dasturi natijasida XXI asr ko‘nikmalariga ega raqobatbardosh, vatanparvar, kreativ shaxslarni tarbiyalab borish ko‘zda tutilgan. Milliy o‘quv dasturi mazmuni quyidagilardan iborat: “matematika fani tavsifi, umumiy o‘rta ta’limda matematika fanini o‘qitish, o‘quvchilarda rivojlantiriladigan kompetensiyalar, matematik mazmun standartlari(bilim va ko‘nikmalar), sinflar kesimida aniqlashtirilgan ta’lim standartlari, matematika fani o‘quv dasturlari” [3, 42-b.].

Milliy o‘quv dasturi asosida o‘quvchilarda quyidagi 4 ta ko‘nikma shakllanadi: tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, xamkorlik, muloqat qilish. Bu Milliy dasturni yaratishda fanlararo intergratsiyaga katta ahamiyat berilgan ya’ni matematika fanini informatika, tabiiy fanlar, texnologiya, iqtisod, tadbirkorlik, ona tili va tarix fanlari bilan integratsiyasiga alohida e’tibor berilgan. Milliy dasturda umumiy o‘rta ta’limda matematika ta’limini rivojlantirish konsepsiyasi berilgan.

“Konsepsiya” (lot.conceptio – majmua, tizim) biror sohaga oid qarashlar, tamoyillar tizimi, fakt va hodisalarni tushunish, anglash va izohlashning muayyan usuli, asosiy nuqtai nazar; adabiyotda esa biror narsaning asosiy g‘oyasidir[4,5-b.]. Konsepsiya quyidagi hujjatlarga asoslanadi: O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 9 iyuldagi “Matematika ta’limi va fanlarni yanada rivojlantirishni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining V. I. Romanovskiy nomidagi matematika instituti faoliyatini tubdan

takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4387-son Qarori [5,17-b], 2020 yil 7 maydagi “Matematika sohasidagi ta’lim sifatini oshirish va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-4708-sonli Farmoni [6,8-b.].

Milliy o‘quv dasturlariga yangi o‘zgarishlar kiritildi ya’ni matematika darsliklaridagi geometriya bo‘limi alohida ajratildi va 1-sinfdan boshlab har bir sinflarga “Ma’lumotlar bilan ishlash” bo‘limi kiritilgaO‘zbekiston Respublikasi Xalqa ta’limi vazirligi, Respublika ta’lim markazi hamda UNICEF tashkiloti tomonidan 2021-yil “Umumiy o‘rta ta’limning Milliy o‘quv dasturi”(Tabiiy fanlar) yaratildi. Tabiiy fanlar o‘z ichiga biologiya, geografiya, fizika va astronomiya, kimyo, matematika predmetlarini qamrab oladi hamda ularning o‘zaro integratsiyasini ta’minlaydi. Tabiiy fanlar Milliy dasturini tuzishda tajribali amaliyotchi o‘qituvchi va mutaxassislardan iborat ishchi guruh tashkil yetildi, ilg‘or xorijiy tajribalar, xalqaro baholash dastur talablari va spiralsimon o‘qitish metadalogiyasi bo‘yicha seminar-treninglar tizimli ravishda o‘tkazildi, rivojlangan davlatlarda “Science” dasturlari, darsliklari va ta’lim standartlari o‘rganildi, STEAM texnologiyasini dasturga singdirishga e’tibor qaratildi, xalqaro baholash dasturlari (PISA, PIRLS)ga tayyorgarlik ko‘rish maqsadida mantiqiy fikrlashga oid topshiriqlar kiritildi. Tabiiy fanlar Milliy dasturini yaratishda rivojlangan davlatlarning (Finlandiya, Singapur, Yaponiya, Buyuk Britaniya, AQSh, Rossiya, Belorussiya) tajribalari mutaxassislar va amaliyotchi o‘qituvchilar tomonidan o‘rganildi va tahlil qilindi. Rivojlangan davlatlarning “Science” darsliklari va o‘quv dasturlari o‘rganilib, tabiiy fanlarning 1-6 sinflar uchun o‘quv dasturi yaratildi. Tabiiy fanlar Milliy dasturining asosiy maqsadlari o‘quvchilarda XXI asr ko‘nikmalarini shakllantirishdir. Tabiiy fanlar dasturida amaliy mashg‘ulotlar uchun alohida soatlar ajratilgan bo‘lib, bu amaliy mashg‘ulotlar fanni chuqur o‘rganishga yordam beradi, muammoni hal qilish uchun o‘quvchilar bilimi mustahkamlanadi, o‘quvchilarning ijodkorlik qobiliyatini namoyon qiladi, nazariy olgan bilimni real hayotda qo‘llashga o‘rgatadi. Bundan tashqari, dasturga loyiha ishlari ham kiritilgan bo‘lib, bunda o‘quvchilar nazariy olgan bilimlarini amaliyotda qo‘llaydilar.

Xulosa va takliflar. Tadqiqotimiz davomida 4-sinf darsliklarining O‘zbekistondagi holati va PISA 2019-yilda yuqori natija ko‘rsatgan davlatlardagi holatlarini tahlil qildik. Darslikda 150 ta mavzuni mustahkamlash uchun savollar, 25 ta amaliy ish va 24 ta topshiriqlar berilgan. Darslik DTS talablariga javob beradi. Darslikdagi topshiriqlarning shartida tushunmovchiliklar mavjud yemas.

4-sinf Tabitashunoslik darsligi 3 ta bo‘limdan iborat. Ular quyidagilar: “Er-Quyosh sistemasidagi sayyora”, “Yer yuzi tabiatining xilma-xilligi” va “Vatanimiz bo‘ylab sayohat”. Darslikda 30 ta mavzu bo‘lib, har bir mavzu to‘liq va tushunarli berilgan hamda 150 ta mavzuni mustahkamlash uchun savollar, 26 ta topshiriqlar, 24 ta amaliy ishlar berilgan. Darslikdagi mavzular rasmlar bilan tushunarli qilib yoritilgan, topshiriqlar va amaliy ishlarning shartlarida tushunmovchiliklar mavjud emas.

Finlandiyaning 4-sinflar uchun “Science” kitobi [7.] 6 ta bo‘lim va 13 ta mavzudan hamda har bir mavzuning multimediyali elektron resursi mavjud. Bo‘limlari: “O‘simliklar”, “Hayvonlar”, “Odam salomatligi”, “Bizning olam”, “Tabiat hodisalari”, “Harakatlanuvchi narsalar”. Har bir bo‘lim boshlanishida o‘quvchilar bu bo‘limda nimalarni o‘rganishlari haqida qisqacha ma’lumotlar berilgan (Let Us Learn about). Har bir yangi mavzu boshlanishida “warm-up” topshiriqlari, mavzuga oid qo‘shimcha qiziqarli va hayratlanarli ma’lumotlar (Do You Know- Gives The Extra Edge), har bir sahifada yangi so‘zlar (vocabulary-Listing The New Words), o‘rganilgan tushunchalarga oid topshiriqlar (Let Us- Learning By Doing), har bir mavzu tugagandan so‘ng “Time yo Answer” deb nomlangan topshiriqlar berilgan bo‘lib bunda o‘quvchilar mavzu yuzasidan berilgan savollarga javoblar yozadilar va ularning o‘rganilgan tushunchalarni

tushunganliklari tekshiriladi. Kitobdagi har bir mavzuda tayanch so‘zlar berilgan va bitta bo‘lim tugagandan so‘ng “Men bilaman” (Now I Know) deb nomlangan topshiriqlar berilgan, bo‘limda o‘rganilgan mavzular yuzasidan har xil testlar, mantiqiy fikrlashga oid (HOTS- Think Harder) topshiriqlari, “The Creative Zone” nomlangan qiziqarli topshiriqlar va loyihalar, “Life Skill” deb nomlangan real hayot tushunchalari haqidagi ma’lumotlar berilgan bo‘lib, bu ma’lumotlar o‘quvchilarni mas’uliyatli fuqaro bo‘lishga va atrof-muhitga yehtiyotkorona munosabatda bo‘lishga o‘rgatadi. Bundan tashqari har bir bo‘lim tugagandan so‘ng mavzuga oid foydali saytlar ro‘yxati hamda o‘qituvchi uchun dars jarayonida qiziqarli o‘yinlar o‘tkazish uchun maslaxatlar berilgan. Bu kitobning multimediyali elektron resursida esa har bir mavzularga oid videoroliklar va topshiriqlar berilgan.

Finlandiyaning 4-sinflar uchun Science fanidan mashqlar kitobi

2 qismdan iborat bo‘lib har bir o‘quvchi uchun beriladi. Har ikkala qismda 4 tadan bo‘limlar mavjud bo‘lib, har bir mavzuga rasmli, mulohaza qilinadigan va dastlabki tuwunchalarga oid topshiriqlar, o‘quvchilarning o‘zi va guruh bilan muhokama qiladigan topshiriqlar hamda “Find out” deb nomlangan topshiriqlar bo‘lib, bu topshiriqlarda o‘quvchilar mavzuga oid qo‘shimcha ma’lumotlarni topib yozishadi. Shuningdek bu kitobda, jadvallarni to‘ldirishga, grafiklarga qarab ma’lumotlarni yozish, tushib qolgan so‘zlarni joyiga qo‘yish, yopiq turdagi va ochiq turdagi testlar yechishga oid qiziqarli topshiriqlar o‘rin olgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konseptsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-son Farmoni.

2. Gustafsson J. E., Hansen K. Y., Rosén M. PISA and PIRLS: Relationships among reading, mathematics, and science achievement at the fourth grade Implications for early learning PISA & PIRLS International Study Center. – Boston: College.2018. – B. 432.

3. Ismailov A. A. O‘quvchilarning ta’limdagi yutuqlarini baholash tizimini xalqaro talablar asosida takomillashtirishning nazariy va institutsional asoslari, Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar DOI: 2022. https://doi.org/10.53885/edinres.

4. Маркова А. К., Деркач А. А. Профессиограмма специалиста кадровой службы: Учебно-методическое пособие . – Москва: Изд-во РАГС, 2001.

5. OECD [Elektron resurs, manba]. – Kirish rejimi: https:G‘G‘ www.oecd.org. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (ingliz tilida: The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD).

6. Ruzikulova N.Sh. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining axborotlar bilan ishlash kompetentsiyasini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish. Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya.
– Toshkent. 2020.